

El museu de la gent

JOSEP FORNÉS

Director del Museu Etnològic de Barcelona

1

1. Programa «Colòmbia 2007». Fotografia: Museu Etnològic, Barcelona

Desde principios del siglo XX, algunos intelectuales se plantearon la posibilidad de hacer un museo de etnografía en Barcelona. En la década de los cuarenta se creó la Sección Etnografía del Museo de Industrias y Artes Populares en el Pueblo Español de Montjuïc, con Violant i Simorra como conservador, con la voluntad de convertirse en el Museo Etnográfico de Cataluña. Unos años después, paralelamente, se fundó el Museo Etnológico y Colonial a partir de la recopilación de materiales etnográficos de todo el mundo, entre los que destacan las colecciones de Nueva Guinea y de Marruecos. Finalmente, en 1999, se compactaron los dos museos en el actual Museo de Etnología de Barcelona, una apuesta de conocimiento y de intercambio abierto a la participación de los diferentes colectivos y ciudadanos en un mundo cada día más plural.

In the early 20th century certain intellectuals were proposing the possibility of creating an ethnography museum in Barcelona. In the 1940s, the Ethnographic Section of the Museum of Traditional Industries and Arts at the Pueblo Español in Montjuïc was founded, with Violant i Simorra as curator, with the aim of its becoming the ethnographic museum of Catalonia. In parallel

UN MUSEU AMB HISTÒRIA

Des de les primeries del segle xx, alguns intel·lectuals i erudits es plantejaren la possibilitat de fer un museu d'etnografia a Barcelona. Acabada l'Exposició Universal del 1929, l'arqueòleg Pere Bosch i Gimpera organitzà el Museu Arqueològic en l'espai de l'antic Pavelló de les Arts Gràfiques. Allí Joan Amades i Gelats organitzà una primera col·lecció d'etnografia, segurament amb materials aplegats per ell mateix i per Rossend Serra i Pagès.

Essent Agustí Duran i Sanpere director de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, es reprèn la vella idea. Per això es demana a Ramon Violant i Simorra i a Joan Amades que organitzin el futur museu en el recinte del Poble Espanyol de Montjuïc. La idea primigènia era que, amb l'ajut del treball de camp i la recol·lecció, es fes un panorama de les cultures pirinenques tradicionals des del Cantàbric fins a la Mediterrània i, a més, es dediqués un apartat a les etapes de la vida de la gent i dels aspectes de creences, festes i símbols.

En la dècada dels quaranta del segle passat, tot just acabada la guerra civil, Ramon Violant i Simorra pensa en la idea de crear un museu etnogràfic a Barcelona. Amb Agustí Duran i Sanpere, director de l'Arxiu Històric de la Ciutat i amb Joan Amades creen la Secció Etnogràfica del Museu d'Indústries i Arts Populars al Poble Espanyol de Montjuïc, de la

with this, a few years later the Museo Etnológico y Colonial was founded on the basis of a collection of ethnographic material from around the world, most notably the collections from New Guinea and Morocco. Finally in 1999 these two museums were brought together as the Museu d'Etnologia de Barcelona, to promote knowledge and interchange open to the participation of different groups and individuals in an ever more plural world.

2. Pintura sobre escorça, Austràlia. Fotografia: Museu Etnològic, Barcelona

qual n'és nomenat conservador al febrer del 1942, amb la voluntat d'esdevenir el Museu Etnogràfic de Catalunya. En el moment actual tot aquest llegat patrimonial forma part del Museu Etnològic de Barcelona. Violant va adquirir en nom de l'Ajuntament de Barcelona un patrimoni objectual de gran importància per a l'etnografia catalana de tots els temps, en un moment d'alt risc per a la conservació d'aquells materials humils i poc valorats de la cultura de la gent. Cal destacar, també, la importància de la incorporació de col·leccions europees fruit de donacions de col·leccionistes particulars.

L'any 1948 es funda el Museo Etnológico y Colonial, dirigit per August Panyella, que, al final de la dècada dels cinquanta, inicia importants expedicions de recol·lecció de materials etnogràfics arreu del món. Cal remarcar la tasca de Zeferina Amill, esposa de Panyella, que participa en les campanyes de recol·lecció i en la museïtzació dels objectes etnogràfics que l'equip del museu obté en els viatges. Fruit de les campanyes etnogràfiques del Museu Etnològic i Colonial, amb el suport tècnic d'Eudald Serra i l'ajut d'Albert Folch, s'adquireixen les valuoses col·leccions de cultures dels territoris més allunyats. Destaquen per la seva importància les col·leccions de Nova Guinea, les primeres que es van adquirir sobre el terreny, i les del Marroc.

Panyella assumeix des del 1962 la direcció del Museu d'Indústries i Arts Populars i del Museu Etnològic de Barcelona en la seva primera unificació. En aquesta etapa s'incrementen les campanyes de recollida de materials etnogràfics a la península Ibèrica. Del 1982 al 1999 funciona de manera independent el Museu d'Arts, Indústries i Tradicions Populars sota les directrius de Marta Montmany i Dolors Llopart, que pren com a model museogràfic l'antropologia francesa, tot i que els models documentals i expositius s'inspiren també en la museologia anglesa, posant l'accent en el que avui se solen anomenar museus de societat. L'any 1999 es produeix una altra vegada la compactació de museus en l'actual Museu Etnològic de Barcelona.

La qualitat de les col·leccions patrimonials del museu resulta essencial per entendre els aspectes materials de l'etnografia de Catalunya. La seva unitat és avui l'actiu més valuós del Museu Etnològic de Barcelona; sense aquesta unitat no es podria desenvolupar la funció del museu enfront de la realitat plural de la societat actual. El patrimoni objectual i documental recollit per Violant, Panyella, Amill, Serra, Folch, Gómez, Noé, Elías, Sabater Pi, Huera, Fauria i tots els professionals que estem treballant en la seva conservació, l'estudi, la interpretació i la difusió haurà de ser el llegat més valuós per al recentment anunciat Museu Nacional de Societat.

EL MUSEU, AVUI

L'Etnològic de Barcelona ha volgut ser, en els seus darrers temps, un espai de diàleg i de reconeixement entre cultures. El seu patrimoni el formen col·leccions de cultura material representatives de pobles d'arreu del món. Les col·leccions contenen més de 80.000 objectes etnogràfics que representen el 60% del patrimoni etnogràfic inventariat a Catalunya. Des del 2004 el museu presenta la seva exposició estable. La mostra ofereix més de 10.000 objectes al públic, i para una especial atenció a les col·leccions catalanes. Proposa formes de coneixement des de la pràctica i la implicació personal, i des del diàleg, com a eines per al coneixement de l'altre i per recrear pautes de convivència per al futur. Porta a terme l'estudi i la difusió del coneixement dels humans, de les seves relacions amb l'entorn, l'organització política, els sistemes econòmics i de creences, etc. El museu desenvolupa les activitats considerant la diversitat de les societats, i la situació dinàmica en els seus contextos.

L'Arxiu d'Imatges del Museu Etnològic es va crear com a tal l'any 1959. Registra més de 50.000 gràfics. Està format bàsicament per imatges preses durant les diferents expedicions realitzades pel Museu Etnològic de Barcelona o pels seus col·laboradors per recollir objectes de cultura material en països d'arreu del món: Europa (península Ibèrica –Catalunya, Andalusia, Castella i Lleó, Conca, Múrcia, les illes Balears, el País Basc i Portugal–, les illes Canàries, França, Itàlia, i alguns països nòrdics, Rússia, etc.); Àsia

3

3. Ventall. Fotografia: Museu Etnològic, Barcelona

4. El museu col·labora amb el Museu de l'acordió d'Arsèguel. Fotografia: Museu Etnològic, Barcelona

(Turquia, Afganistan, l'Índia, el Nepal, el Tibet, el Japó, les Filipines, la Xina); Amèrica (Bolívia, Brasil, Costa Rica, l'Equador, Guatemala, Mèxic, el Panamà i el Perú), i Oceania (Austràlia, Nova Guinea, Noves Hèbrides). També hi ha imatges dels objectes del museu i d'altres museus etnològics. Actualment l'Arxiu integra tots els importants materials de l'antic Museu d'Arts Indústries i Tradicions Populares del Poble Espanyol de Montjuïc, especialment les imatges originals de les campanyes que Ramon Violant i Simorra va fer com a conservador d'aquest museu municipal de Barcelona acompanyat pel fotògraf del museu Claudi Gómez i Grau i el dibuixant Ramon Noé i Hierro. També hi ha dibuixos originals de Josep Roig i Ismael Casasayes i els interessants reportatges fotogràfics de festes fets per Joan Amades.

La Biblioteca del Museu Etnològic de Barcelona fou creada l'any 1953 com a complement indispensable del museu, per a l'estudi i el coneixement dels seus fons i per donar servei als tècnics del museu, professors, estudiants i investigadors interessats en les ciències socials, i en especial l'antropologia. Integra la totalitat dels fons bibliogràfics de l'antic Museu d'Arts Indústries i Tradicions Populares del Poble Espanyol de Montjuïc. Els seus fons es componen de més de 40.000 volums sobre ciències socials com l'antropologia, l'arqueologia, com també sobre museologia, museografia, etc., i més de mil títols de revista, tant del país com estrangers, així com bibliografia especialitzada de conservació i restauració de materials etnogràfics. Conté obres de caràcter general i específiques d'Europa, Àsia, Àfrica, Amèrica i Oceania, com també un fons important sobre Catalunya i la resta de la península Ibèrica.

Entre els seus fons, cal remarcar, per l'interès específic que tenen per als investigadors: la Biblioteca Americanista del doctor Lluís Pericot, adqui-

5 i 6. Llibreta de camp de Violant i Simorra.
Fotografia: Museu Etnològic, Barcelona

rida l'any 1981; el fons sobre la Guinea Equatorial dels anys vint als cinquanta, difícil de trobar en altres biblioteques; el fons del nord d'Àfrica, el Japó i l'Equador, adquirit en alguns casos en les campanyes de recerca realitzades pel mateix museu, i la Biblioteca Americanista del doctor José Alcina Franch, amb un fons de 10.000 volums, adquirida l'any 1997. En el moment actual, el registre està en procés avançat d'informatització.

ELS NOUS REPTES

La societat plural a la qual donem servei des del museu reclama respostes a les inquietuds socials i culturals que ens toca viure, i aquestes respostes no poden ser només periodístiques o polítiques, sinó que han de ser també respostes articulades des de la historiografia, l'arqueologia, l'antropologia, la sociologia; en definitiva, han de ser també respostes científiques.

El museu del tercer mil·lenni ha de tenir una gran capacitat d'adaptació als canvis socials i econòmics que es produeixen en les societats avançades. Per això, cal una actitud oberta i d'escolta permanent a la societat a la qual dona servei. Ha de mantenir viu l'esperit crític a l'hora de progra-

<u>30</u>			
		<i>Zap. que ho i pufat Tanséi Waga.</i>	14
3003	⁶⁴ X	<i>Gran de pastor. tipic dels pastors del país.</i>	12
3004	⁶⁵ X	<i>Fluvisl riu vell fet 1ª aug 1918.</i>	15
3005	⁶⁶ X	<i>Fluvisl fallgu, set 1908. olump.</i>	10
3006	⁶⁷ X	<i>" " id.</i>	10
3007	⁶⁸ X	<i>" " id. Bispian</i>	10
		<i>per començar a Galicis. Francisco Reiff i h' un altre un autogr. de l'autor.</i>	
3007	⁶⁹ X	<i>Flauti fet d'Agustí Reiff 18....</i>	20'
		<i>Ex flocadors novells.</i>	<u>91'</u>

mar les seves ofertes al públic. La capacitat d'atraure nous públics és un repte constant que cal revisar dia a dia.

La creació de xarxes territorials de museus en la nova xarxa catalana de museus d'etnologia, en la qual el Museu Etnològic de Barcelona s'incorpora, optimitza de manera transversal la implantació de les diferents pràctiques de la disciplina i la interacció dinàmica amb els agents culturals de cada territori. Tot plegat hauria de multiplicar l'ús social dels museus fent efectives les polítiques culturals de proximitat.

Apropar el patrimoni a la gent vol dir ser sensibles a tots i a cadascun dels registres de comunicació dels receptors; vol dir entendre les noves necessitats dels nous visitants i saber formular hipòtesis de públics futurs.

L'antropologia, com a ciència social que se serveix de la interpretació i la comparació, és útil com a pal de pallar per articular discursos científics capaços d'assumir el repte d'investigar i explicar els canvis històrics de la nostra societat plural, construint els relats entenedors que la gent dema-

7. El museu col·labora amb la festa de Gràcia.
Fotografia: Museu Etnològic, Barcelona

8. Exposició *Gitanos*. Fotografia: Museu Etnològic, Barcelona

na des d'una perspectiva etnohistòrica.

El museu d'avui ha de facilitar eines per poder pensar el passat i repensar el present per retornar a la societat els seus cabals culturals.

El museu actual també ha de ser capaç d'emocionar el públic; és per aquest motiu que és tan important treballar amb el patrimoni intangible.

En els processos de planificació del desenvolupament local es considera la cultura com allò que dóna un sentit integral a conceptes com benestar, cohesió, capacitat, societat civil, capital social, compromís, pertinença, especificitat, creativitat. El patrimoni no n'és una excepció.

En el text de presentació del tema de la 20a conferència de l'ICOM 2004 celebrada a Seül, que es va dedicar a *Museus i patrimoni immaterial*, es podia llegir:

És prou conegut que, fins ara i arreu, els museòlegs han orientat principalment la seva atenció i els seus esforços cap a la recol·lecció, la conservació, la recerca, l'exhibició i l'intercanvi dels objectes tangibles, ja siguin culturals com naturals, i que han creat museus com a espais de recerca, de desenvolupament espiritual i cultural de la població, i també com a espais d'interpretació del patrimoni i d'educació. Tanmateix, les manifestacions de la cultura no són solament materials, sinó també intangibles. La cultura es transmet de generació en generació mitjançant l'idioma, la música, el teatre, les actituds, els gestos, les pràctiques, els costums i tot un deversall d'altres formes de mediació, com també pels objectes i els llocs on l'home ha expressat les seves idees.

Vet aquí una estratègia acurada d'apropament entre el patrimoni i la gent des d'una perspectiva multidisciplinària, plural, des d'una anàlisi pura fins a una aproximació antropològica, interpretativa. Això necessita reforçar la participació activa dels protagonistes amb els quals hem de reconstruir els relats.

Els museus també poden contribuir a la creació d'un nou imaginari per a la cohesió social. La seva funció social s'ha anat modificant similarment a com ho ha fet la de la mateixa cultura a la societat contemporània. El públic del museu pertany cada cop més a noves categories de la població que busquen en el museu també un lloc de relació social on s'ofereixen

9

9. Ceràmica Amazig. Fotografia: Museu Etnològic, Barcelona

10

10. Mohamed guiant una visita. Fotografia: Museu Etnològic, Barcelona

11

11. Música gitana al jardí del museu. Fotografia: Museu Etnològic, Barcelona

altres formes de gaudir del temps lliure.

El públic potencial dels museus és sobretot gent jove, una part prou important de la població i que s'està formant. Però la tipologia del públic d'un museu cada cop serà més diversa, tan diversa com la societat on desenvolupa la seva acció. La construcció de les noves identitats avança en paral·lel amb les noves formes de vida social i això comporta una societat cada cop més plural amb cultures que cohabituen, però que no sempre conviuen.

A fi que persones de cultures diferents puguin conviure lliurement i puguin superar els seus conflictes, el primer pas que han de fer és reconèixer-se. El coneixement mutu és important per a la convivència, i comporta sovint, encara que no sempre, veure l'altre tal com és, esborrant estereotips i estigmes, és a dir, desfer prejudicis. Trobar els trets de semblança d'uns i altres, reconèixer la diferència com un valor afegit de pluralitat, són idees importants que massa sovint semblen

una utopia i no s'apliquen gaire en les ofertes culturals més enllà de la música o la gastronomia. Quants museus han programat mai una acció que tingui com a protagonista la cultura d'una comunitat com la gitana que porta prop de sis segles d'història i vida social, cultural i artística i d'incomprensió a Catalunya?

Un museu de la memòria com l'Etnològic de Barcelona ha de ser capaç d'emocionar els vells i els nous visitants fent-los sentir partícips d'allò que contemplen i que els evoca identifications passades i presents i, sobretot, suggerir preguntes que els ajudin a la reflexió sobre les noves identifications del futur. La sensibilització de sectors de població cada cop més diversos envers el patrimoni continua sent un objectiu a assolir.

El públic dels museus canvia al ritme que ho fan els habitants de la ciutat, de la comarca, com a resultat del canvi social que s'està produint amb el fet migratori i la globalització. Aquest fet és més evident en les grans ciutats, on els diferents grups ètnics i culturals s'organitzen per mantenir els seus referents i on la figura del mitjancer cultural, la persona que actua de pont entre la cultura pròpia i la d'acollida, s'ha convertit en un referent obligat.

Però aquest fenomen no és exclusiu de les grans zones urbanes, sinó que es produeix, també, en nuclis més petits, rurals o industrials, on acudeixen persones de diferents llocs del món atretes per l'oportunitat de treballar i construir una vida millor. En alguns camps, com l'ensenyament o la sanitat, on la realitat plural de la societat incideix de manera molt directa, ja fa temps que s'han creat instruments de participació i d'implicació.

Pel que fa al camp de la cultura, els museus, com a gestors del patrimoni, ens hem de fer ressò d'aquest fet. Hem d'incorporar el nou patrimoni aportat pels nous ciutadans i, si més no, ens hem de plantejar la incorporació de noves formes de comunicació museogràfica.

Com si no s'explica la cultura del país a persones que tenen uns referents culturals tan diferents? Com es creen ponts? Com s'hi arriba? Calen noves formes de comunicació. Tot això és també una nova missió dels museus.

La concepció contemporània de museu implica cada cop més la reversió en la ciutadania dels coneixements potencials que la difusió del patrimoni pot aportar. Això vol dir aprofitar les potencialitats objectives del patrimoni cultural, la seva dimensió social i col·lectiva, la seva capacitat educadora, el seu caràcter científic, el seu potencial econòmic i estratègic, el seu valor simbòlic i identitari, per incrementar la qualitat de vida dels ciutadans.

En conseqüència el museu ha de generar cultura, ha de fomentar la participació, ha d'afavorir la capacitat crítica, ha de promoure i difondre les seves col·leccions, ha de barrejar tradició i innovació, ha de ser dinàmic,

ha d'adaptar-se a la societat canviant, ha d'atreure nous públics, ha de fer més proper el patrimoni als ciutadans, ha de passar de ser contenidor de cultura i coneixements a ser un equipament dinàmic i proper a la ciutadania. Resumint, ha d'oferir una proposta plural i diversa, ha de ser un centre de coneixement i d'intercanvi.

Posar en pràctica la democratització cultural significa posar la cultura, i també el patrimoni cultural, a l'abast de tothom, des d'una actitud sensible envers la diversitat de nivells formatius, necessitats i expectatives de la gent. Cal entendre l'accessibilitat tant a escala física com intel·lectual i econòmica. Cal estimular l'interès de la gent envers el seu patrimoni.

El patrimoni, com a construcció social i simbòlica que és, contribueix a configurar la memòria col·lectiva. La concepció del patrimoni ha de ser oberta i dinàmica, i ha de possibilitar la integració d'elements i manifestacions culturals representatives dels diversos col·lectius que configuren la societat d'avui.

El museu ha de fer efectiva la dinamització del teixit associatiu, implicant-hi la diversitat d'entitats i de col·lectius de cultura popular presents a Catalunya. El museu ha de ser un projecte integrador, creatiu, intercultural i cosmopolita.

Un museu útil a la gent que doni respostes a preguntes com ara: Per què arriben pasteres i *caiuco*s a les nostres costes? Per què molesten els nous veïns amb les seves peculiars formes de celebrar? Com canvien els hàbits culturals en les noves generacions? Com és que a Catalunya es parlen més de 350 llengües?

El museu ha d'estar obert a les realitats culturals d'un món plural projectant-se arreu, inserint-se en les xarxes internacionals de col·laboració i possibilitant l'accés dels ciutadans i les ciutadanes a manifestacions culturals de procedència i nivell internacionals.

En aquest sentit, l'Etnològic de Barcelona col·labora sovint amb museus d'arreu del món i participa activament en projectes internacionals a Europa, Àfrica, Àsia, Amèrica i Oceania.

Darrerament el museu ha participat activament en el projecte Bosque la Primavera a Guadalajara (Mèxic) fent treball de camp, dinamització i formació en zones rurals al voltant del patrimoni intangible.

També hem participat amb la universitat colombiana de Nariño en la fundació de l'associació mundial d'investigadors de la festa i en la Red Mundial de Carnavales a la ciutat de San Juan de Pasto. De les col·labo-

racions s'han obtingut resultats concrets, com la participació de més de cent cinquanta comparsers del Carnaval dels barris de Barcelona en el Carnaval de Niça aquest any 2008.

El museu ha organitzat exposicions a Síria amb motiu de la Capital de la Cultura Islàmica Alep 2006 i està enllestit la seva participació en els actes de la Capital de la Cultura Àrab Damasc 2008 enviant una delegació de dansa i música tradicional amb elements d'imatgeria festiva revisitant els indrets que Domènec Badia descrivia ara fa dos-cents anys en el seu llibre dels viatges d'Alí Bei.

El MEB ha participat en l'assessorament per a la creació de la Xarxa d'Ecoturisme rural i Ecomuseu de la zona de la Hauss (Marràqueix-Marroc), impulsada per un dels professors del Departament de Pedagogia del museu.

El MEB participa des de fa anys en les tasques de recerca del Grup Homínid de la Universitat de Barcelona fent treball de camp a la Terra d'Arhem (Austràlia). Aquesta investigació està estretament vinculada a l'exposició estable del museu.

Tot museu de societat hauria de fer efectiva de manera especial la recerca en l'àmbit del patrimoni intangible, del qual la festa és un dels seus més alts exponents.

En aquest sentit, el Museu Etnològic de Barcelona ha formalitzat un conveni amb la Federació Festa Major de Gràcia, Festa Tradicional d'Interès Nacional de Catalunya, pel qual es museïtzen detalls de guarniment dels carrers en festes.

També, i des de fa anys, el MEB és la seu de l'ANIN, Associació de Narradores i Narradors, fent efectiva la interacció constant amb els narradors de contes que utilitzen el museu de manera habitual.

L'any 2003, des del Museu Etnològic de Barcelona es va iniciar el treball de camp per a l'exposició *Gitanos, la cultura dels rom a Catalunya*, amb el propòsit de fer realitat l'objectiu d'apropar el museu a la gent. El resultat en va ser una mostra sobre la història i l'actualitat del poble gitano a Catalunya que es fonamentava en materials del museu i en aportacions dels mateixos gitanos, els quals van acompanyar el procés des del seu inici. Les implicacions a escala comunitària en diversos territoris catalans on hi ha presència del poble gitano han fet que la comunitat gitana reconegui el museu com un instrument de difusió de la seva pròpia cultura i un element de prestigi per a la comunitat. En el moment actual, aquesta implicació ha estat afavorida per la itinerància de l'exposició. La mostra s'ha presentat

a Perpinyà durant l'inici de la Capital de la Cultura Catalana 2008 i té prevista la seva presència a les diferents localitats catalanes on el poble gitano ha fet història.

Encara hi ha qui qüestiona l'heterogeneïtat de les col·leccions d'un museu d'etnologia. Des de la hiperespecialització i la poca interdisciplinarietat d'alguns especialistes, es tendeix a afirmar que el millor que es pot fer amb els objectes exòtics és tornar-los als territoris d'origen.

Però els nous reptes de la societat contemporània, molt estratificada, són tan diversos com plural és la mateixa societat. Els objectes patrimonials de les cultures d'origen de les persones immigrades resemantitzen la seva funció com a instruments per obrir finestres al coneixement i donen un nou sentit i valor a les col·leccions mal anomenades exòtiques.

CONCLUSIÓ

Construir projectes culturals de proximitat des de la gestió del dia a dia d'un museu pot ser una feina més normal del que sovint sembla. Els qui fem feina al Museu Etnològic de Barcelona treballem cada dia per construir una museologia útil a la gent. Des de la gestió del patrimoni acumulem col·lectivament una llarga experiència que ens fa ser prudents a l'hora d'imaginar escenaris futurs. Però aviat no farem aquesta feina tots sols. Serem, en el futur, un element dinàmic d'una xarxa de museus i haurérem de treballar amb professionals i amb col·lectius d'arreu de Catalunya, resseguint les passes dels pioners de l'etnografia catalana.